

درس ششصد و هشتاد و یکم

کیفیت اخذ جنس از ماده و فصل از صورت بنابر حکمت مشاء (۱)

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

در بحث گذشته مرحوم آخوند نسبت به این مطلب قضیه را به این نحو تمام کردند که بنابر حکمت مشاء جنس را از ماده و فصل را از صورت می گیرند. اعتراضی که بر این مسئله وارد شده این است که جنس در تحت انتزاع از ماده همان طوری که خود ماده دارای یک حقیقت جوهریه است، صورت هم دارای حقیقت جوهریه است و آن حقیقت جوهریه در هردو یکی است، جوهر به عنوان جنس عالی در هردو یکی است منتها به واسطه آن فصلی که به او تعلق می گیرد باعث می شود که یکی از این دو حقیقت به حقیقت مشترکه تعیین پیدا کند و آن دیگری به حقیقت ممیزه تحقق پیدا کند. پس چرا باید جنس از ماده اخذ بشود و انتزاع از صورت نمی شود؟! ایشان پاسخ این را دادند و چون بحث این جلسه مترتب بر این مطلب است لذا این را مقدمتاً به عنوان تقریب ذهن عرض می کنم.

کلام مرحوم آخوند در علت اخذ جنس از ماده

فانی بودن جوهریت ماده در استعداد و قابلیت

پاسخی که ایشان در این مسئله بنابر آن مسئله حکمت مشاء دادند پاسخ صحیحی است که گرچه ماده و صورت هردو دارای جوهر هستند و در جوهریتشان تفاوتی نمی کنند چون جنبه اشتراک در هردو یکی است ولی صحبت در این است که از آنجایی که جوهریت یکی از این دو باید در آن فصل فانی بشود، جوهریت ماده فانی در استعداد و قابلیت است و استعداد و قابلیت چیزی نیست که بخواهد به عنوان یک حقیقت خارجیة **مشاراً إليها** قرار بگیرد بلکه یک حقیقت مبهمه ای است گرچه تحقق دارد ولی تحقق او ابهام است و لذا جنس را از ماده می گیریم! گرچه در اینجا خود صورت هم دارای جوهر است و در جوهریت مثل ماده است ولی آن جوهریت در صورت از آنجایی که باز باید فانی در آن فصل باشد، فصل برای این جوهریت در اینجا عبارت از تعیین و تشخیص خارجی است و چیز معلوم است و وقتی که چیز معلومی بود دیگر قابل سرایت بر اشیاء دیگر نیست. اگر شما صدتا کتاب مثل وسایل الشیعه در اینجا بگذارید، هر کدام از اینها تشخیص خاص خودش دارد. بله، در یک معنای مشترک و مفاهیم مشترک شریک هستند اما در تشخیص خارجی، این وسایل الشیعه

اختصاص به همین دارد و اگر یکی دیگر کنارش باشد آن هم باز اختصاص به او دارد و از این نظر تفاوت ندارد. لذا ما در اینجا این جنبه امتیاز را سعه می‌دهیم و دیگر اسم او را جنس نمی‌گذاریم بلکه اسم او را فصل می‌گذاریم، اسم آن مابه‌الاشتراک بین اینها را جنس می‌گذاریم. این مطلبی بود که ایشان فرمودند و مسئله مسئله صحیحی است.

در جایی که انسان باید یک مابه‌الاشتراک اخذ کند، آن مابه‌الاشتراک را از چه حقیقتی اخذ می‌کند و منشأ او چیست؟! آیا منشأ مابه‌الاشتراک باید یک امر مشخص باشد؟ خب آن مابه‌الاشتراک دیگر معنا ندارد. اگر این مابه‌الاشتراک واقعاً انواع متعدده را در درون خود هضم می‌کند پس منشأ آن باید یک منشئی باشد که قابل اشتراک باشد و شما در این قضیه غیر از ماده که یک هیولای مبهمه و استعداد است نمی‌توانید پیدا کنید. چون اگر همین کتاب را در نظر بگیرید، یک شیئی در اینجا برای شما قابل فهم است یعنی قابل اشاره است و آن همان چیزی است که چشمتان می‌بینید و دستتان لمس می‌کند و احساستان در خارج آن را وجدان می‌کند. این یک چیزی است که قابل اشاره و قابل رؤیت و قابل حس و لمس است. خب وقتی که به این مسئله نگاه می‌کنید ذهن شما در اینجا خواهی نخواهی یک قضیه دیگر را در کنار این امر مشخص خارجی قرار می‌دهد و می‌گوید: گول این امر خارجی را نخور! یک چیز دیگری اینجا است، گرچه چشمت او را نمی‌بیند و لکن یک واقعیتی است که باید عقلت را به کار بیندازی تا بفهمی اینجا چیست! آن این است که این صورتی که الآن شما می‌بینید از اول خلقت دنیا که این طور نبوده است، از اول خلقت دنیا به این کیفیت نبود، از اول خلقت زمین به این کیفیت نبود، حتی صد سال پیش هم به این کیفیت نبود و شاید سی سال پیش هم به این کیفیت نبود بلکه وضعیت دیگری داشت و الآن به این کیفیت درآمده است! آن را که الآن شما مشاهده می‌کنید، یک چیزی در آن هست که شما باید به آن دقت کنید که آن باعث شده است که الآن چشمتان بتواند به این کیفیت این حقیقت را مشاهده کند. یک دفعه فکر می‌کنیم می‌بینیم که جناب عقل راست می‌گوید، البته اگر وجود داشته باشد خیلی چیزها می‌فهمد و اگر نداشته باشد خب هیچ، الفاتحه! والّا احساس این هست که یک چیز دیگری در اینجا است و دارد خودش را به این صورت نشان می‌دهد مثل این دست‌های پنهانی که یک نفر را [اجیر می‌کنند که] فلان کار را انجام بدهد و او را [تحریک] می‌کند اما خودش پشت قضیه هستند و یواشکی خود را پنهان کرده‌اند و شما آن کسی که خودش را پنهان کرده است را نمی‌بینید و فقط ظهور او را می‌بینید و الآن حقیقت او را به این کیفیت مشاهده می‌کنید و آن عبارت از یک امر مشترک است که امر مبهمی است گرچه در اینجا باز قابل سرایت به افراد دیگر نیست چون بحث، بحث وجود خارجی است و بحث یک امر مفهومی نیست! صحبت در وجود خارج است یعنی در وجود خارج آن چیزی که در اینجا پنهان است، باز قابل سرایت به اشیاء دیگر هست؟ معنا دارد که ما بگوییم که این ماده‌ای که الآن در این کتاب هست و به این صورت درآمده است، آن

ماده قابل اشتراک برای آن مناره است؟ نه، این دو تا هیچ ارتباطی به همدیگر ندارند ولی از نظر انتزاع یک مفهوم مشترکی که ما در محاوره و در تشخیص اشیاء به او نیاز داریم، می‌بینیم با نظایر خودش یکی است یعنی آنچه که الآن در این به این صورت درآمده است با نظیرش که در این هست شبیه هم هستند و با نظیرش که حتی در آن هست شبیه هم هستند ولی اینها در صورت خارجی با همدیگر شبیه نیستند و الآن هر کدام یک شکل و قیافه و خصوصیتی دارند ولی در آن ماده مشترک شبیه هم هستند. لذا ما برای یک مفهوم انتزاعی جنس، سراغ آن جنبه اشتراکی می‌رویم که می‌توانیم از آن معنای عام را انتزاع کنیم. با این مطلب و مسئله‌ای که خدمتان عرض کردم، در این قضیه اخیر صحبت را در یک پله و افق دیگر قرار دادم.

قابل اشتراک نبودن ماده

آنچه که الآن در فلسفه مشاء مورد بحث است این است که ماده یک حقیقتی است که قابل اشتراک در همه است. آنچه که الآن به آن رسیدم این است که حتی ماده هم قابل اشتراک نیست و اختصاص به یک موضوع خاص خودش دارد! بله، اینکه انسان بخواهد یک معنای اشتراکی را انتزاع کند صحیح است و این مطلب مرحوم آخوند صحیح است که نمی‌تواند سراغ آن صورت برود چون صورت همان تشخیص خارجی است! بلکه باید برای رسیدن به آن جنس، سراغ یک مفهوم و حقیقتی رفت که آن حقیقت در همان معنای استعدادی و ابهام خودش فانی است یعنی شما نمی‌توانید روی آن ماده غیر از این کتاب و آن هم جداگانه دست بگذارید چون روی هر چیز دست بگذارید صورت است. فرض کنید که این کتاب هم از بین برود و تبدیل به خاک هم بشود، باز اگر روی آن دست بگذارید، صورت است. هر کاری بخواهید بکنید امکان ندارد بتوانید یک صورتی را از این محو کنید درحالی که در تمام اینها آن ماده هست و آن ماده وجود و سیلان دارد. خب صحبت ما به مطالب مشاء این است؛ یعنی می‌خواهیم از اینجا وارد بحث جدیدی بشویم که در صدد بیانش هستیم و ان شاء الله در جلسه آینده گفته خواهد شد.

آن بحث جدید که داریم به آن منتقل می‌شویم این است که درست است ماده‌ای که در اینجا است شما می‌فرمایید: این ماده مبهم است و در استعداد فعلیت دارد یعنی تمام حقیقت او حقیقت استعدادیه است، این مسئله مورد قبول است ولی صحبت در این است که همان چیزی که مبهم است همان یک واقعیت خارجی است بنابر خود رأی شما عبارت از یک واقعیت خارجی است که آن واقعیت خارجی فانی در صورت است بالأخره این که فانی در صورت می‌باشد، هست یا نیست؟! یک چیزی که نیست شما نمی‌توانید بگویید که فانی در صورت است باید یک حقیقتی باشد، منتها آن حقیقت باید فانی باشد آنچه که فانی است این هست به چه برمی‌گردد؟! یک هست روی هوا که نداریم! باید یک **مشاراً إلیه** پیدا کنیم یک مرجع ضمیری پیدا کنیم و بعد

بگوییم: هست! پس آن چیزی که هست و فانی در صورت می‌باشد آن چیز چیست؟ آن چه چیزی است که در عین اینکه هست در عین حال هم فانی در صورت است؟ اگر آن عبارت از یک مفهوم کلی باشد، خوب معنا ندارد که مفهوم کلی فانی باشد، مسئله فنا و غیر فنا به شیء متشخص خارجی برمی‌گردد نه به یک امر ذهنی، تصویری، تخیلی و مفهوم ذهنی، به آن بر نمی‌گردد. حتی آنهایی که قائل به فنای ذاتی نفس در ذات باری در آن مراحل سیر وجودی هستند، بالأخره می‌گویند که یک نفسی هست، نفس خیالی که فنا پیدا نمی‌کند! یک نفس خارجی و وجود خارجی در همان مسئله و موقعیت فنا پیدا می‌کند که البته شرح این قضیه را در یکی از آن سه مقدمه کتاب افق وحی آورده‌ام البته این مسئله در خود آن بحث‌های دیگر هم آورده شده است ولی آنجا این نکته را یک مقداری توضیح داده‌ام.^۱

بازگشت مسئله فنا و غیر فنا به شیء متشخص خارجی

آنچه که الآن هست آن چیست؟ یعنی بالأخره یک واقعیتهای هست و این واقعیت خارجی است و قابل اشاره و حس است نه اینکه تخیل است چون ما تخیل را حس نمی‌کنیم و اگر حس بکنیم همان حس کردن ما یعنی یک چیزی هست و اگر آن هست را هم برداریم، خوب هیچ باید همه را کنار بگذاریم! دیگر نه کلامی می‌ماند و نه ذاتی می‌ماند و نه هیچ چیز دیگری! اینکه الآن هست، آن کیفیت هستی او مورد لحاظ است و به هر چیزی که هست تعلق می‌گیرد و آن قابل سرایت بر چیز دیگر نیست. همین که شما می‌گویید: این ماده فانی است؛ یعنی یک ماده‌ای هست و وجود دارد. بسیار خوب روی چشم ما و سر ما که این ماده بدون صورت، تحقق خارجی ندارد. ما این مقدار را قبول داریم ولی صحبت در این است که در همان ماده، ما نمی‌توانیم آن را به یک ماده دیگر سرایت بدهیم! بله، این ماده کتاب از اول به یک نحوه‌ای بوده است که صور مختلف به خود گرفته است تا الآن در مقابل ما این شکل را پیدا کرده است و وزنش این قدر شده و حجمش این قدر شده و خصوصیاتش هم این قدر شده است، بالأخره یک چیزی بوده است حالا آن [چیزی که] بوده الآن هم قابل اشتراک است؟! به صرف اینکه ما بگوییم: این ماده مبهم است و فانی در صورت است یعنی آن تشخص خودش را ازدست می‌دهد؟! اگر ازدست می‌دهد پس چرا صورت می‌گیرد و چرا تبدیل به یک صورت دیگر می‌شود؟ درحالی که صورت تبدیل به صورت نمی‌شود! ماده است که صورت عوض می‌کند نه اینکه [صورت به صورتی تبدیل شود]!

تلمیذ: اگر کلی را نگوییم... پس اگر شما قائل به این شوید مابه‌الاشتراک بین اشیاء را از بین می‌برید؟!!

^۱. جهت اطلاع بیشتر رجوع شود به افق وحی، ص ۱۴۷.

استاد: ببینید نه، ما داریم این را مفهومی می‌گیریم.

تلمیذ: به هر حال بین اشیاء مختلف و افراد و انواع مابه‌الاشتراک هست یا نیست؟

استاد: بله، مابه‌الاشتراک مفهومی است نه مابه‌الاشتراک خارجی. مابه‌الاشتراک مفهومی به این معنا است که وقتی خصوصیات یک شیء به خصوص را در نظر می‌گیریم و آن خصوصیات را با خصوصیات شیء دیگر مقایسه می‌کنیم می‌بینیم که یکی است. این مابه‌الاشتراک می‌شود. آیا منشأ آن هم یکی است؟! یعنی اگر منشأ زید و عمرو یکی است پس چرا الآن دو نفر دارند در خیابان راه می‌روند؟! نمی‌شود که یکی باشد! این برای خودش یک وجود دارد و [آن هم یک وجود دارد] پس چرا اسم همدیگر را عوضی نمی‌گویید که به جای عمرو بگویید: زید و به جای زید بگویید: عمرو؟! همین که شما اسم این را زید می‌گویید و به این هم عمرو می‌گویید و بین این دو تفاوت قائل می‌شوید معنایش این است که این دو، دو حقیقت دارند.

تلمیذ: این به مابه‌الامتیاز آنها برمی‌گردد.

استاد: خوب آیا مابه‌الامتیاز باید روی هوا به یک چیز مفهومی تعلق بگیرد یا به امر خارجی؟ مابه‌الامتیاز عبارت از یک عرضی است که آن عرض، آن امر خارجی را مشخص می‌کند و اگر آن مابه‌الامتیاز نیاید ما نمی‌توانیم به این اشاره کنیم! باید یک مابه‌الامتیاز باشد تا این قابل اشاره حسیه باشد! آنچه که به واسطه مابه‌الامتیاز قابل اشاره حسیه می‌شود چیست؟ آیا آن سریان دارد؟ آیا **يَشْتَرِكُ فِيهِ الْجَمِيعُ** **أَوْ لَا يَخْتَصُّ بِشَيْءٍ وَاحِدٍ وَ بِأَمْرٍ وَاحِدٍ؟** اگر **يَشْتَرِكُ فِيهِ الْجَمِيعُ**، پس باید بگوییم که چرا اسم این را روی آن نمی‌گذارید! یک امر واحدی است و آن امر واحد به تمام انواع سرایت کرده و یک امر وحدانی است و یک زنجیر مرتبط است که حالا ما این سر و ته و وسطش را این طوری می‌بینیم ولی خودش عبارت از یک حلقه زنجیر است که هیچ چیز چندی در آن نمی‌بینیم. بله، ممکن است ما حلقات زنجیر را باهم ببینیم؛ این را با این، این را با این، این را با این تا مثلاً فرض کنید که حلقه زنجیر چندتا باشد و این حلقات زنجیر مانند هم را به هم وصل کرده است.

تلمیذ: منافات با وحدت وجود ندارد؟

استاد: نه، آن یک بحث دیگر است؛ بحثی است که ما می‌خواهیم آن را انجام بدهیم ولی فعلاً بحث در حکمت مشاء است؛ حکمت مشاء که قائل به اتخاذ جنس یعنی بر همان ذاتی باب ایساغوجی هست و جنس را از ماده می‌گیرند و براساس آن انتزاع جنس می‌کنند و اشکالی را که مرحوم آخوند در اینجا دارند مطرح می‌کنند بر آن اساس دارند حل می‌کنند، سؤال بنده در اینجا این است که شما که می‌فرمایید: باید جنس را از ماده گرفت بسیار خوب ما حرفی نداریم، بالأخره ماده از نقطه نظر ابهامش با فصل فرق می‌کند، فصل ابهام و صورت ندارد؛ بفرما آقا این قرمز است و صفحاتش مشخص است و معلوم است که چیست. حقیقت نوعیه و فصلیه‌اش در اینجا مشخص است، این هم همین طور و این هم همین طور. الآن بنده تشنه هستم و آبی که در اینجا هست را می‌خورم ولی این کتاب را نمی‌توانم بخورم و بگویم که چون حقیقتشان واحد است به جای آب

کتاب را می خورم! می گویند: آقا مگر تو بز هستی که [کاغذ می خوری]؟! چون بزها کاغذ و این چیزها را می خورند. می گویند: نه آقا بنده بز نیستم. ای کاش بز بودیم! ولی بالأخره تا وقتی که در این صورت نوعیه هستیم - فعلاً کاه و یونجه برای دیگران است! - این کتاب را می خوانیم نه اینکه بخوریم، این کتاب خوردنی نیست!

این صورت خارجیه‌ای که الآن در اینجا مشاهده می کنید، همان است که اگر نبود شما کتابی در مقابل خودتان نمی دیدید. حالا عرض ما این است که این صورت خارجی که از اول خلقت آدم نبوده است، چه موقعی پیدا شده است؟ این کتاب را چه موقعی چاپ کردند و چه زمانی کاغذ آن بیرون آمده است؟ ده سال پیش، فو‌قش حالا بیست سال پیش! این قبل از اینکه این صورت خارجیه پیدا کند کجا بود؟! الآن من دارم می بینم اما آنچه که به این تبدیل شده است چیست؟! یک هیولای مبهمه‌ای بوده، ماده‌الموادی بوده، امر مبهمی بوده و یک قابلیتی بوده است نه قابلیت در عالم تخیل! یک شیئی بوده است که حتی قابلیت صورت نوعی او بوده است لذا مرحوم آخوند می فرمایند: حتی ماده هم صورت و جنس و فصل دارد و اینکه ماده جنس و فصل دارد یعنی امر خارجی است نه اینکه فقط امر ذهنی و تخیلی است متنها ما از آن امر ذهنی خارجی چون می بینیم که آن امر ذهنی خارجی استعداد محض و قابلیت محض است، یک معنای جنسی را انتزاع می کنیم. می بینیم این استعداد و قابلیت محضه همان است که این خصوصیات در آن یکی هم هست؛ این استعداد و قابلیت محضه در این شیء دیگر هم که می بینیم هست درحالی که این استعداد و قابلیت محضه در اینکه الآن در مقابل ما هست، نیست.

تلمیذ: *قاعده «شئیه الشیء بصورتیه لا بمادته» را نقض می کند.*

استاد: نه خیر، من اتفاقاً می خواهم اثبات کنم متنها می خواهم بگویم: در اینجا دو شیء هست و آن «شئیه الشیء بصورتیه لا بمادته» نفی ماده را نمی کند بلکه ماده را فانی در آن صورت می کند نه اینکه بگوید: ماده معدوم است. ببینید دو مطلب هست؛ یک وقت ما حکم عدم می کنیم - دیگر خودمان را که نمی توانیم گول بزنیم - یا یک امری هست یا نیست، از این دو تا که خارج نیست و شق ثالث که نداریم! یا *امرٌ مبهمٌ غیر متمیز* بسیار خوب اشکال ندارد ما نسبت به این حرفها مشکل نداریم. مگر شما بالاتر از خود اصل وجود هم سراغ دارید؟! مگر شما متشخص تر و متعین تر از اصل وجود باری سراغ دارید؟! تا آن اصل وجود در مقام ظهور نیاید، شما نمی توانید به این زید بگویید! حالا ما می گوئیم که ماده، آن ماده مبهم است. وجود باری که وجود بالصرافه است و *لا میز و لا حد و لا رسم و لا کیف و لا فلان و ...* که شما همه اینها را به او متصف می کنید، چه زمانی می توانید زیدیت را از وجود باری انتزاع کنید؟ وقتی که زیدی باشد! اگر زیدی نباشد، شما می توانید به باری زید و عمرو بگویید.

تلمیذ: ???

استاد: خیلی خوب احسنت بسیار خوب! ما هم همین را می‌گوییم. می‌گوییم که پس این وجود باری باید یک شکلی به خودش نشان بدهد و اگر شکلی به خودش نشان ندهد، شما نه زیدی اینجا دارید و نه عمرو! منبسط بودیم یک جوهر همه *** بی‌سر و بی‌پا بدیم آن سر همه^۱

این شیئی که الآن می‌خواهد به خودش نشان بدهد، چرا این شیء از اول نبود؟ چرا شما از اول به باری زید نگفتید؟ خب به باری هم زید بگویید؛ خدا زید است، خدا عمرو است، خدا خالد است و خدا فلان است! چرا نمی‌توانید بگویید؟! چون ظهور پیدا نکرده است! باید ظهور پیدا کند. بله، ظهور آن به واسطه اسماء، صفات، اراده، مشیت، علم عنایی و فلان است ولی به قول جناب مغربی بالأخره باید ظهور پیدا کند یا نه؟ «ظهور تو به من است و وجود من از تو»^۲ ظهور تو به من است یعنی اگر تو با اسمائت تنازل پیدا نمی‌کردی همان الله بودی؛ همان الله در مقام صرافت بودی و در مقام هوهویت خودت غیر مشخص بودی؛ البته غیر مشخص برای ما! در مقام صرافت خودت متمکن بودی، اینکه الآن جنبه خالقیت و رازقیت و مفیض پیدا کردی به خاطر این است که تنازل کردی! اگر تنازل نکرده بودی می‌خواستی چه کسی را خلق کنی؟! می‌خواستی خودت را خلق کنی؟! خودت که بودی! وقتی که خودت هستی خالقیت معنا ندارد و وقتی که تو خودت در آن صرافت بودی، دیگر رازقیت معنا ندارد! وقتی که خودت در آن مقام بودی دیگر رب بودن معنا ندارد! رب چه کسی هست؟! رب خودت هستی؟ یعنی خودت را تربیت می‌کنی؟ این چیزها معنا ندارد. پس این رب بودن، این خلق، این جنبه‌های اسماء و صفاتی و مقام فعلی، اینها باید یک ظهور خارجی پیدا کند یا نه؟! بسیار خوب باید پیدا کند. آن ظهور خارجی صورت آن می‌شود. از باب تشبیه می‌گوییم! آن ظهور خارجی صورت می‌شود و آن اصل و حقیقتش ماده می‌شود. آن ماده‌ای که به این صورت خارجی [درآمده است] البته خود آن ماده، ماده‌ای است که در آن ابهام نیست. دیگر در وجود باری ابهام نیست چون در وجود ابهام نیست. پس مسئله از این نظر قابل تقریب است.

باید به جناب مرحوم آخوند نسبت به اشیاء خارجی این طور مطرح کرد که آنچه شما می‌فرمایید که در همه اشیاء خارجی استعداد و ابهام محضه است قبول داریم؛ استعداد محض و قابلیت محض است و در این مسئله هم شکی نیست ولی بالأخره یک چیزی هست که استعداد محض است! گرچه من نمی‌توانم آن چیز را در دست بگیرم و گرچه نمی‌توانم ببینم ولی بالأخره هست یا نه؟! اگر نباشد شما می‌فرمایید که یک امر معدوم دارای استعداد محض است، آیا استعداد به امر عدم تعلق می‌گیرد؟ آیا استعداد و قابلیت به امر عدم یعنی به یک مفهوم عدمی تعلق می‌گیرد؟! بحث ما بحث مفهومی نیست بلکه بحث ما بحث تشخص خارجی است، بحث

^۱ . مثنوی معنوی (میرخانی)، دفتر اول، ص ۱۹.

^۲ . دیوان شمس مغربی، غزل ۱۱۱.

عالم خارج است، بحث تعین بحث وجود است، بحث مفهوم که از وجود بحث نمی‌کند! آیا آن وجود خارجی و موجود خارجی مبهم یک امر وحدانی متفرد بالذات است یا یک امر مشترک است؟! نه، آن یک امر وحدانی است و ماده هر کسی برای خودش است.

ماهیت، امر وجودی

تلمیذ: شما در مورد ماهیت چه می‌گویید؟ آیا ماهیت یک چیزی هست؟
استاد: نه، ماهیت چیزی جدای از وجود نیست ولی ماهیت ظهور همان وجود است.
تلمیذ: ظهورش در وجود است.

استاد: این بحثی که می‌کنیم قبلاً هم مطرح شده بود. یک بحثی است که می‌گویند: ماهیت یک امر عدمی است پس هر چه هست مربوط به وجود است، ما می‌گوییم: نه! این خبرها نیست. اگر ماهیت امر عدمی است پس این تشکّل وجود از کجا آمده است؟! شما می‌گویید: ماهیت یک امر عدمی است یعنی وجود و عدمش فرق نمی‌کند، چه شما یک امر عدمی را بر زید ثابت کنید یا اینکه امر عدمی را از زید نفی کنید هر دو یکی است و سیان است. خودتان می‌گویید: عدم. فرض کنید فلانی اصلاً وجود ندارد؛ زید اصلاً نیست، حالا شما به این زید بگویید: **ابن عمرو** یا نگویید: **ابن عمرو**، هر دو یکی است چون وقتی که زیدی وجود خارجی ندارد طبعاً **ابن عمرو** و غیر **ابن عمرو** اصلاً به طور کلی منتفی است چون وجود خارجی ندارد. حالا آنهایی که می‌گویند: ماهیت یک امر عدمی است و هر چه هست وجود است، آیا به این معنا است که امر عدمی است و اصلاً هیچ حقیقتی ندارد و هر چه هست وجود است؟ پس این اشکال از کجا آمد؟! پس این تشکّل‌ها از کجا آمد؟ پس این اختلاف‌ها از کجا آمد؟! شما که خودتان می‌گویید: وجود یک امر واحد بالصرافه و بسیط بوده و بعد به واسطه مقام اسماء و صفات به اشکال مختلف درآمده است - این را که خودتان قبول دارید - پس خود وجود که شکل ندارد، خود وجود که طعم ندارد، خود وجود که لون ندارد و خود وجود که ماده و این حرف‌ها ندارد، پس اینها از کجا آمد؟! اگر شما می‌گویید: تمام اینها خیال است، اگر خیال است پس در عالم خیال که خیال است و دیگر تفاوتی در تشخیص و قیاس و این حرف‌ها ندارد؛ عرض کردم که به جای آب کتاب را نوش جان بفرمایید! خیال است دیگر! این خوردنی است و شما اشتباه می‌گویید که این است! اصلاً این خوردنی است، این قدر خوب است فرض کنید دو کیلو هم وزن آن است! این را مثل بز کم کم گاز بزنید. تمام شکمتان پر از اسفار و وسائل می‌شود و بهتر مطلب را می‌فهمید! اینکه الان شما به جای نان و سائل را گاز نمی‌زنید برای خیال است یا نه اگر گاز بزنید در شکمتان می‌ماند و آن وسط، شما را پاره می‌کند؟! این طوری نیست که فکر کنید که فقط خیال است، نه! بابای شما را درمی‌آورد! باید شما را به بیمارستان ببرند و شکمتان را باز کنند والا دخلتان آمده است! یک پیچش روده پیدا می‌کنید و بعد هم بعد از شش ساعت الفاتحه! [می‌گویند:] برای ایشان یک

فاتحه بخوانید! اینها همه برای چیست؟! به خاطر این است که اینها خیال نیست و امر واقعی است و واقع هم کار انجام می‌دهد؛ واقع تفاوت پیدا می‌کند و خصوصیاتش با همدیگر تفاوت دارد. پس ماهیت امر خیالی و عدمی نیست بلکه امر موجودی است و وجودش وجود حقیقی است ولی صحبت در این است اینکه امر عدمی است را به این معنا می‌توانیم توجیه کنیم که یک امر موجود مستقل محاذات با آن وجود نیست.

فرق بین وجود و ماهیت

خب بله، یعنی در اینجا ما دو اصل قدیم نداریم که یکی وجود بالصرافه حق باشد و یکی هم تعینات ماهیات خارج باشد، این را نداریم. این را قبول داریم که هرچه هست از یک وجود واحد است ولی اگر قرار بود به این وجود واحد ماهیتی تعلق نگیرد، قابل رویت نبود! شما چطور می‌بینید، مگر باری موجود نیست؟! او ماهیت ندارد. اگر یک شیئی ماهیت نداشته باشد قابل لمس، حس، مشاهده، رویت و امثال ذلک نیست! اینکه الان شما وجود باری را نمی‌بینید چون چشم ماهیات را می‌بیند! اینکه لمس نمی‌کنید چون لمس و حس فقط ماهیات را لمس می‌کند! حس آن یک حس دیگری است در صورتی که وجود ... چه زمانی این وجود باری لمس و حس می‌شود؟ وقتی که حس و لمس از انسان برداشته بشود! وقتی که برداشته شد - همان انکشاف حقیقت کلی است - در آنجا این وجود، خودش را لمس می‌کند و دیگر در آنجا ماهیتی وجود ندارد. این احساسی که در اینجا نسبت به این ماهیت هست عبارت از همان تشکّل وجود است که خود تشکّل وجود **امر حقیقی خارجی لا توهمی و تخیلی!** این فرق بین وجود و ماهیت می‌شود. نه اینکه ماهیت نیست، ماهیت هست ولی وجودی جدای از وجود نیست. پس اسم تشکّل و ظهور وجود را صورت می‌گذاریم که از آن صورت، فصلیت را قصد می‌کنیم که می‌بینیم بین این و آن یک **مابه‌الاشتراک** هایی هست که اسم آن را فصل می‌گذاریم. چرا شما در مورد جنس این مسئله را نمی‌فرمایید؟! شما که در مورد جنس یک حقیقتی را انتزاع می‌کنید و اسمش را جنس می‌گذارید و می‌گویید: جسمیت، جنس است و حیوانیت جنس است، اسم این را به عنوان یک امر مشترک، [جنس] می‌گذارید مگر همین مسئله باز از تعین و منشأ خارجی گرفته نمی‌شود؟! خب آن هم گرفته می‌شود. چطور شما از صورت یک حقیقت مابه‌الامتياز اخذ می‌کنید و اسم آن را فصل می‌گذارید؟ چطور از یک صورت خارجی وقتی می‌بینید بین این صورت خارجی زید و صورت خارجی عمرو، بکر، خالد و همه اینها یک مابه‌الاشتراک وجود دارد که این مابه‌الاشتراک با مابه‌الاشتراک کلب، هره، ابل، غنم و فلان و این حرف‌ها تفاوت می‌کند، می‌گویید: بسیار خوب چون این مابه‌الاشتراک با آن مابه‌الاشتراک فرق می‌کند پس به این فصل می‌گوییم و به آن هم فصل می‌گوییم. خب همین مابه‌الاشتراک در مورد ماده هست، در مورد ماده شما آن مابه‌الاشتراک را که از ماده می‌گیرید، مگر آن ماده در اصلش مابه‌الاشتراک بود؟!

ماده هر کسی مربوط به خود اوست. ماده هر شخصی اختصاص به خود او دارد و قابل سرایت به دیگری نیست ولی در عین اینکه اختصاص به او دارد ما از صفاتی که اخذ می‌کنیم، مابه‌الاشتراک اخذ می‌کنیم و اسم آن مابه‌الاشتراک را جنس می‌گذاریم. می‌گوییم: همه ما در جسمیت با اشیاء دیگر مشترک هستیم، در حیوانیت که آن حیوانیت به همان جسمیت ما برمی‌گردد که آن متفاوت با شجر و حجر است. جسمیت ما عبارت از لحمیت، شعر، عظم و فلان و این چیزها است که در درخت و سنگ و ماء یک هم‌چنین چیزی نیست والا اگر غیر از این مسئله باشد از چه چیز ما جنس درآوردید؟! ما غیر از همین گوشت، استخوان، پوست، مو و اینهایی که دارید مشاهده می‌کنید چه چیز دیگری هستیم که شما از آن حیوانیت درآوردید؟! ما چیز دیگری نداریم منتها شما مشاهده می‌کنید که بین غنم و انسان در این لحمیت اشتراک هست! بین ابل و بقر و انسان در این عظم اشتراک وجود دارد! در این بشره اشتراک وجود دارد و در این شعر و اینها اشتراک وجود دارد. این اشتراک‌هایی که وجود دارد به انسانیت ما برمی‌گردد یا به همین جسمیت خارجی ما برمی‌گردد؟!

تلمیذ: اشتراک ما عدمی است یا وجودی است؟

استاد: اشتراک وجودی است.

تلمیذ: اگر وجودی است ما ثابت کردیم که امر وجودی قابل سرایت هست و در همه هم مشترک است.

استاد: صفتش مشترک است نه خودش!

تلمیذ: اگر جسمیت هم برای من باشد پس نمی‌تواند برای شما باشد.

استاد: عرض کردم که آن صفت و اوصاف جسمی که الآن در شما هست، آن اوصاف با آنکه در آن رفیق

کناری شما هست یکی است.

تلمیذ: مربوط به فصل است، در جسمیت نیست، در نوع ما که نیست.

استاد: در کدام فصل؟ فصل که برای خودتان است و آن مربوط به صورت است. صورت خودتان است

و این هم صورت برای خودش است. ببینید در آن جنس و موادی که الآن در شما هست و ما به خاطر آن

می‌گوییم: حیوان - اجازه بدهید! - پس جنسش کدام شد؟!

تلمیذ: جنسش همان است که مشترک است.

استاد: آن چیست؟ کجاست؟ من می‌خواهم بگویم که سراغ آن برویم. آنچه که مشترک است مگر یک

منشأ خارجی ندارد؟ شما اسم آن منشأ خارجی را چه می‌گذارید؟ بالأخره ما از روی هوا که یک امر مشترکی

نمی‌گیریم!

تلمیذ: هر ماده‌ای فصلی دارد.

استاد: خوب یعنی هر ماده‌ای صورتی دارد، آن ماده‌ای که صورت دارد کجاست؟ در این عالم کجا را

اشغال کرده است؟ اگر آن ماده در فیضیه است کدام حجره را اشغال کرده است؟

تلمیذ: در همه جا هست، هر جا صورتی هست ماده هم هست.

استاد: احسنت! پس در همان جایی که صورت هست و این صورت اختصاص به خودش دارد و مستقل است، در همان جا هم ماده اش هست و اختصاص به خودش دارد و مستقل است. بنده هم همین را می گویم. *تلمیذ: نمی توانیم این نتیجه را بگیریم که هر جا که یک صورتی هست و اختصاص به خودش دارد، ماده آن هم اختصاص به خودش دارد. اگر ماده اختصاص به خودش دارد دیگر ...*

استاد: پس یعنی صورت الآن در اتاق ۳۶ هست و ماده اش در اتاق ۵۴ هست! ماده برای خودش ماده گری می کند و صورت هم در اتاق ۳۶ هست! این طور نمی شود!

تلمیذ: پس لازمه اش این می شود که ما هیچ ماده الا شتر اکی نداریم.

استاد: ببینید به لازمه اش این می شود و اینها کار نداریم! ما خط را گرفتیم و داریم جلو می آییم. یکی از این آقایان رفته بود با یکی از همین ها - حالا اسم نمی برم، از افراد معروف است اگر بگویم اصلاً تعجب می کنید! - صحبت کرده بود و به اینجا رسیده بود و گفته بود که آقا اگر این حرف را بزنی تمام اساس فلسفه از بین می رود! او هیچی نگفت، گفتم که بگو خوب برود! مگر قرار بر این است به خاطر اینکه اساس فلسفه از بین نرود حرفی را قبول کنیم؟! اگر حرف منطقی باشد آدم می پذیرد و اگر منطقی نباشد نمی پذیرد حالا می خواهد اساس فلسفه از بین برود و می خواهد ثابت باشد. ما متعبد نیستیم که به خاطر اساس فلسفه و غیر فلسفه و فقه و همه چیز [مطلبی را بپذیریم یا نپذیریم!] مثل آن وقتی که کتاب اجماع را نوشته بودیم یکی از این آقایان گفته بود: آقا این چه مسئله ای است که ایشان اجماع را رد کرده است در حالی که ما هفتاد مسئله ارث داریم که فقط از اجماع است؟! گفتم که خب می گفتید: هفتصدتا داریم! وقتی که اصل اجماع رد بشود چه هفتاد باشد و چه هفتصدتا باشد و چه هفت هزارتا باشد، همه اینها رد می شود! دیگر شما باید برای مسائل ارث دلیل و منبع دیگری پیدا کنید! چون ما هفتاد مسئله و حکم ارثی داریم که در روایات نیست و از اجماع است بنابراین اجماع ثابت است، نه آقا جان اصل اجماع باطل است! شما اول یک مبنای خراب و خلافی را برای خودت ترسیم کردی و بعد روی آن بنا، مبنا درست کردی! چه کسی گفته درست است؟! از اول مبنا خراب است، چه کسی گفته است که چون هفتادتا مسئله بدون سند و روایت داریم [اجماع ثابت است]؟! سند، قرآن، حدیث و روایت داشته باشیم قبول می کنیم و اگر نداشته باشیم، به موضوعات و عموماً عمل می کنیم.

تلمیذ: نگفتند: «أَمْ يُقِلُّ بِهِ أَحَدٌ»؟

استاد: از این فحش ها و از این مسائل زیاد دادند و [گفتند:]: آقا این مسئله خلاف است! گفتم: خب باشد، مگر اینهایی که تا به حال بودند و مطلبی را مطرح کردند همه پیغمبر و امام بودند؟! ببینید ما [اگر مطلبی را بیان می کنیم] بر مبنا و منطق مشاء صحبت می کنیم و الاّ إن شاء الله نظر خودمان را بعداً می گویم. بنا بر اصل و مباحث ذاتیات باب ایساغوجی که جنس، فصل، ماده، صورت، عرض خاص و عام را ترسیم می کند، صحبت در این است که آن جنسی که شما ذاتی باب ایساغوجی می دانید، آن جنس از چه چیزی اخذ می شود؟! آیا از امر عدمی اخذ می شود؟! امر عدمی که جنس بر نمی دارد. امر عدم، عدم است، لا يُخْبِرُ و لا يُخْبِرُ بِهِ. اگر از

امر وجودی است آن امر وجودی، وجود مستقل است و قابل اشتراک به بقیه نیست! آنچه را که شما مابه‌الاشتراک می‌دانید، اوصافی است که بر امر وجودی بار می‌شود و ما قبول داریم. بله! آن جسمیتی که الآن شما دارید، ایشان هم آن جسمیت را دارد ولی نه اینکه تشخص خارجی آن جسمیت است! آن اوصافی که الآن بر جسم شما هست که الآن تشکیل شده است - این مسائل آزمایشگاهی را دیگر ایشان باید بگویند! - که دیگر مربوط به پروتئین، سلول‌ها، استخوان‌ها، خون و این چیزهایی که در اینجا هست

تلمیذ: در فصل هم همین‌طور است و اشتراک زیاد است.

استاد: بله. حالا من عرض می‌کنم. جهتش فرق می‌کند و الاً از نظر اشتراک یکی است لذا فصل هم خودش مابه‌الاشتراک است. خود زید که قابل تسری به دیگری نیست! اوصافی که الآن بر این زیدیت زید هست، شما در دیگران هم می‌بینید لذا می‌گویید که این مابه‌الاشتراک و آن مابه‌الاختلاف است. اینکه شما [در مورد] این جسمیت می‌گویید: ما همه یکی هستیم، برای چه می‌گویید که یکی هستیم؟! چون همان‌طوری که خون شما را به آزمایشگاه بردند و از آن مواد و اشیاء مختلفی گرفتند و برای شما بیرون کشیدند، فرد دیگری هم بیاید و خودش را بگیرند همین را می‌بینند، خون شخص ثالث را هم می‌گیرند همین‌طور است لذا می‌گویند: بنابراین همه انسان‌ها باید در این مواد مشترک باشند و روی این حساب فرمول قرار می‌دهند که اگر فلان ماده در خون از این قدر بالاتر برود مرض است و از این قدر پایین‌تر بیاید مرض است! اگر ماده دیگر مثلاً اسیداوریک بالاتر از هفت دهم برود در اینجا اشکال هست و اگر از ۳/۵ پایین‌تر بیاید در اینجا ایراد هست و هلم جراً.

اینکه می‌گویند ایراد است و ایراد نیست، این از کجا پیدا شده است؟! از آنجایی که دیدند که آن اوصافی که مربوط به هر ماده خاص شخص است، آن اوصاف با دیگری یکی است نه اینکه آن اوصاف داخل آن رفته است، آن اوصاف برای خودش است. شما که الآن این مطالب را می‌خوانید و این معلومات را در ذهن می‌آورید، این معلومات فقط برای شما است. هر کسی در اینجا این مطالب را حفظ می‌کند و روی آن مطالعه و بحث می‌کند، همه آنها دارای معلومات مختص به خود هستند و هیچ‌کدام از این معلومات قابل سرایت به دیگری نیست! اگر دو نفر و دوتا هم مباحثه ده سال کنار هم باشند و تکان هم نخورند، یک کلام از این به دیگری سرایت نخواهد کرد! دوتا هستند گرچه هر دوی اینها یک علم دارند و در یک سطح هستند ولی این برای خودش است و آن هم برای خودش است! شعرهایی که این شخص حفظ کرده برای خودش است و شعرهایی که آن حفظ کرده هم برای خودش است گرچه یک شعر است! لذا اگر یکی از اینها به واسطه اشکالی تمام معلوماتش دلیت و پاک شد؛ دکمه را فشار دادید و پاک شد، برای آن یکی پاک نمی‌شود و سر جایش هست. یا اگر اشکالی بر این یکی پیدا بشود، آن یکی سر جایش هست! چرا این از بین برود؟! این به خاطر چیست؟ گرچه همه معلومات یکی است ولی دو منشأ مستقل دارند؛ این منشأ مستقل برای خودش را دارد و آن هم منشأ مستقل برای خودش را دارد و هر کدام از اینها وجود خاص به خودشان را دارند.

آن وقت صحبت در این است که حالا که هرکدام از اینها وجود مستقل و خاص به خودشان را دارند - اشکالی که آقایان می کنند به همین برمی گردد - چرا شما جنسیت را از ماده گرفتید؟! خب از فصل و صورت بگیری چه فرقی می کند؟! چون در اینجا هم ماده مابه‌الاشتراک بقیه است و هم صورت مابه‌الاشتراک بقیه است. صورت، صورت انسانیت است و اگر شما این صورت انسانیت را در دیگری نمی دیدید، به او هم انسان نمی گفتید! چرا انسان می گویند؟ چون این اوصافی که در این هست، در آن هم هست و در این یکی هم هست و در یکی یک [افراد] هست پس می گویند که ما همه با غنم و ابل فرق می کنیم. چرا؟ چون آن خصوصیاتِ صوری که در ابل هست با آن خصوصیاتِ صوری‌ای که در هرکدام از ما هست متفاوت است پس هر دوی اینها عام شدند و منشأ هر دوی اینها مستقل می شود.

مرحوم آخوند می گویند: این مسئله درست است ولی این اشکال الآن به این کیفیت از بین می رود. اشکال این است که آن ماده که در اینجا به عنوان منشأ برای کیفیت انتزاع جنسیت است عبارت از ابهام محض است، از خودش وجودی ندارد تا اینکه بخواهد مستقلاً مورد نظر قرار بگیرد و ما از آن انتزاع فصلیت کنیم. چون از خودش وجود ندارد و فانی محض است، آن فانی محض او اقتضاء می کند که ما جنسیت را که مشترک و عام است از او بگیریم، نه از صورت که آن صورت یک حیثیت استقلالیه دارد و مختص به خود او است و قابل اشتراک برای بقیه نیست! این کلام مرحوم آخوند بود.

عرض ما در اینجا این بود که تا آن ماده خودش یک حقیقت خارجی نداشته باشد، نمی تواند متصور به صورت بشود! وقتی که نتوانست متصور به صورت بشود، یعنی اگر آن امر مستقل بود از نقطه نظر استقلال خودش، خب چطور شما جنس را از او می گیرید؟! خب می توانید جنس را از صورت هم بگیرید. بله! آن صورت، صورت مشخصه و متمایزه با بقیه می شود و حالا باز جای صحبت هست.

وقتی مرحوم آقا - رضوان الله تعالی علیه - [نوشتن کتاب] امام شناسی را شروع کردند، من از ایشان سؤال کردم که چند جلد می شود؟ ایشان فرمودند: هفت یا هشت جلد فوقش ده جلد، دیگر بیشتر نمی شود. - هجده جلد شد؟! - گفتم: اگر می شود زودتر الله شناسی را بنویسید، البته آن موقع اسم آن الله شناسی نبود و بعداً ایشان این اسم را گذاشتند، نمی دانم توحید یا خداشناسی بود.

تلمیذ: یکتاشناسی بود.

استاد: گفتم که چرا آن [کتاب] را شروع نمی کنید؟ آنچه در نظر من بود این است که مسئله امامت و اینها مسئله روشنی است و بالأخره از دیدگاه ما امام مشخص است؛ وضعیت امام و حالات امام و مقام ثبوت و اثبات مشخص است. ما بیشتر دنبال قضیه توحید بودیم که ببینیم ایشان طبق ذهنیات ما چطور جلو می آیند! ایشان یک خنده ای کردند و - تازه جلد اول یا دوم امام شناسی را دست گرفته بودند - گفتند: «آنچه که من مشاهده کرده ام این است که امام ما مظلوم واقع شده است! لذا گفتم که قبل از هر چیز به مسئله امامت بپردازیم.» واقعاً

هم مسئله همین طور است و در این قضیه کوتاهی‌هایی صورت گرفته است!

چندی پیش بود که من مجلسی را دیدم و مطالبی در آن مجلس مطرح شد که به یاد این کلام مرحوم آقا - رضوان الله تعالی علیه - افتادم، دیگر چه عرض کنم! خلاصه گفتند که باید این مسئله و قضیه امام را از سایر حدود و زوائد جدا کنیم! لذا ایشان می‌گفتند که بهترین کتاب بعد از کتاب لمعات الحسین - ایشان فرموده بودند که بهترین تألیف ما کتاب لمعات الحسین است - امام شناسی است که امام را برای مردم معرفی کرده است! ما همیشه از این افراط و تفریطها در خسارت و زیان بودیم و اجتماع از این افراط و تفریطها سودی نمی‌برد! تا اعتدال به خود نگیرد، سود نمی‌برد و فایده‌ای ندارد و این افراط و تفریطها زیان‌هایی را متوجه خواهد کرد که اگر از اول نبود و ادامه پیدا نمی‌کرد، امور بر منوال دیگری می‌رفت و هر کسی حدود خود را خوب می‌دانست و از حدود خودش تجاوز نمی‌کند و هم در دل و نفس خود و هم در ارتباط با دیگران می‌داند که چه کند! اگر بنده الآن خودم را به جای پدرم قرار بدهم کل سیستم و مسائل به هم می‌خورد! این کار هم برای خود من مسئولیت دارد یعنی خودم باعث نابودی خودم خواهم شد و هم خدا فردا پدر من را درمی‌آورد که تو که چنین عرضه و موقعیتی نداری غلط کردی خودت را به جای پدرت قرار دادی و همان وضعیت و منوال را در پیش گرفتی! روی چه حسابی این کار را انجام می‌دهی؟! این قضیه را بسنجید که اگر انسان یک وقتی خودش را به جای امام بگذارد! نعوذ بالله! آن وقت دیگر همه چرخ و فلک - همه در نظام هستند نه فقط کره زمین! - و سیستم سماوی تغییر پیدا می‌کند! این قضیه [این طور است]!

من خودم در همان زمان خیلی سابق به مرحوم آقا عرض کردم که در این انقلاب امام زمان علیه‌السلام مظلوم واقع شده است! ایشان فرمودند: بله! همین طور است. لذا ایشان می‌فرمودند که من امام شناسی را به این خاطر نوشتم! آن وقت وقتی که شروع کردند [همین طور ادامه دادند]. گفتم که آقا جان چه شد؟ من دائماً منتظر توحید و یکتاشناسی بودم ولی می‌دیدم دائماً [ادامه می‌دهند]. دیدم که دارند جلد یازده [را شروع می‌کنند]! می‌گفتم که آقا قرار بود که ده جلد باشد! می‌گفتند: بله ولی دیدم اگر این مسئله را هم ادامه بدهم بهتر است. دوباره جلد یازدهم [تمام شد] و دوازدهم را [شروع کردند]، گفتم: آقا قرار بود همین قدر باشد! ایشان فرمودند: دیدم باید این را هم بنویسم. خلاصه دائماً این را بینیم و این را بینم جلد هجده شروع شد!

تلمیذ: راجع به مسائل توحیدی [در روایات] امام رضا علیه‌السلام که زیاد هم هست چیزی مرقوم نفرمودند. در مورد روایات امام صادق علیه‌السلام در مجلدات شانزده و هفده و هجده [مطالبی مرقوم فرمودند].

استاد: بله. اگر بخواهند بگویند، راجع به هر امامی باید بگویند! امام سجاد یک خصوصیتی داشت و امام رضا علیهما‌السلام هم همین طور.

تلمیذ: آن بحث صحیفه امام سجاد را در جلد سیزدهم آورده‌اند.
تلمیذ: بحث، بحث، کتابت است.

استاد: اصلاً ایشان جلد هجدهم امام شناسی را فقط برای امام زمان علیه‌السلام نوشتند! متنها نه در مصداقیت امام زمان، به‌طور کلی نوشتند ولی مربوط به جریان فعلی است! مظلومیت امام زمان به این می‌گویند که مای شیعۀ امام زمان به اندازه یک جو نسبت به امام غیرت نداریم! اگر همین قضیه برای یکی از فامیل‌های ما؛ پدر ما و یا کسی دیگر اتفاق می‌افتاد، آن‌طور که سینه چاک می‌زدیم و شکم می‌دریدیم که هر رطب و یابسی را به هم بیافیم، آیا به اندازه یک جو غیرت نشان دادیم که حداقل کمی در اسم امام آوردن احتیاط کنیم؟! آیا واجب است که [به شخص امام] بگوییم؟ حالا فرض می‌کنیم که او امام همه دنیا هم شد! آیا واجب هم هست [به او امام بگوییم]؟! [بگوییم:] خدا آیة‌الله خوبی را رحمت کند! خدا آیة‌الله خمینی را رحمت کند! خدا آیة‌الله شاهرودی را رحمت کند! بالأخره اینجا جای مسئله و سؤال است! با این وضعی که داریم مشاهده می‌کنیم که هر رطب و یابسی بافته می‌شود تا اینکه یک موقعیت کاذبی تثبیت شود! - حالا دیگر نیازی به گفتن ندارد - از هر نحوه، از هر شکل، از هر لباس و مرتبه علمی استفاده می‌شود که یک مسئله کذبی ثابت بشود! ما به اندازه سر سوزن نسبت به امام زمان خودمان غیرت داشتیم؟! آن وقت ما شیعۀ امام زمان هستیم؟!

پدر ما یک ساعت و نیم با یک نفر - همه او را می‌شناسید - در مشهد صحبت و بحث می‌کند که گفتن امام به غیر امام معصوم الآن در شرایط فعلی اشکال دارد و حرام است! بنده صریحاً می‌گویم که حرام است. طرف استدلال می‌کند و بالا و پایین می‌رود و همه این کارها را می‌کند و دیگر حرف نمی‌زند! [ببینید که] درد پدر ما چه بود! آن وقت امام زمان ما مظلوم نیست؟! فردای آن روز همین آقا در نماز جمعه مشهد قبل از خطبه‌ها صحبت می‌کند و شش دفعه یا ده دفعه «امام» می‌گوید! پدر ما هم نشسته و حاضر بودند! می‌خواهم این را بگویم که این نشان می‌دهد که این آدم به اندازه یک جو به امام زمان اعتقاد ندارد! [این کار] یعنی چه؟! تو که دیروز یک ساعت و نیم صحبت کردی، لال که نبودی عزیز من! حرف زدی و بحث کردی و نتوانستی جواب بدهی! بنده خودم آنجا بودم. اقبالاً این قدر امام زمانت ارزش نداشت که احتیاط کنی؟! حالا نمی‌گویم که حرف پدر من را قبول کنی؛ یعنی حتی جای احتیاط هم نبود؟! ارادت ما به امام خودمان این است؟! شیعۀ این است؟! همه اینها به نفس و نفسانیات و چسبیدن به یک مبانی تخیلی برمی‌گردد! آدم خیال می‌کند که اگر این را از دست بدهد، [چطور می‌شود!] هزار کره زمین، - نه یک نفر و دو نفر - سماء، کهکشان، جبرئیل و تمام ملائکه فدای سر یک موی امام زمان! این حرف‌ها چیست؟! اینکه حالا یک نفر طوری می‌شود [مهم نیست]! برو بابا من چیز دیگری می‌گویم، می‌گویم که تمام زمین و آسمان و ملائکه فدای یک موی امام زمان! تازه آن‌هم زیاد است! یک مو هم برای همه اینها زیاد است! حالا برای اینکه به آنجا برنخورد ما از اصول خودمان دست برداریم و اقبالاً احتیاط هم نکنیم! اقبالاً احتیاط کنیم! چه اشکالی دارد که بگوییم: حضرت آیة‌الله خمینی؟! اشکالی ندارد، به جایی بر نمی‌خورد، ثواب بیشتری هم می‌دهند! حضرت آیة‌الله خوبی، حضرت آیة‌الله خمینی، مرحوم آیة‌الله

حلی یا علامه حلی و مرحوم شیخ انصاری، شما حتماً باید به شیخ انصاری بگویید: امام شیخ انصاری؟! امام نمی‌گوییم. می‌گوییم: مرحوم شیخ، این همه مرحوم شیخ می‌گوییم به جایی برخوردیده است؟! اینکه می‌گوییم: علامه حلی، به او برمی‌خورد؟! نه. کسی به علامه طباطبائی امام نمی‌گفت، امام طباطبائی! درحالی که ایشان خیلی سوادشان بالاتر از این حرف‌ها بود! می‌گوییم: علامه طباطبائی و مرحوم علامه طهرانی. همه اینها اسامی هستند که ما مجاز هستیم اینها را بگوییم و اشکال هم ندارد. چرا باید به حدود امام تجاوز کنیم؟! چرا باید به حریم امام تجاوز کنیم؟! چه چیزی به ما می‌دهند؟! به خدا همان گرزها بابای ما را در قبر درمی‌آورند حالا ببینید! اگر کسی چشم داشت، می‌دید که چه چیزهایی واقع شده و واقع خواهد شد! چرا [این کار را انجام بدهیم]؟! آن وقت همین‌طور خودمان بدبخت دنیا و آخرت بشویم و بعد هم مسائل که الحمدلله یک مقداری از آن رو شد! و بعد هم یک خلقی را [گمراه کنیم] و تمام این مسئولیت‌ها را بپذیریم!

بنده دیروز سر قبر پدرم بودم و داشتم فاتحه می‌خواندم که یک خانم و مردی با چند نفر آمدند و گفتند: اینجا قبر چه کسی است؟ گفتم: قبر یکی از علماء است. گفت: ایشان هم امام هستند؟! گفتم: آقا جان ما دوازده تا امام داریم و ایشان یکی از بزرگان و اولیاء خدا و مرد محترمی بودند. امام فقط دوازده تا است! خوب جواب این فرهنگ مردم را چه کسی می‌دهد؟! گفت: این هم امام است؟! فرض کنید حتماً باید امام باشد تا ... گفتم: نه خیر خانم، دوازده تا امام داریم! یکی از امامان، امام رضا علیه‌السلام است و یازده تا دیگر هم هست، برای شما بشمارم؟! گفت: نه، می‌دانم. گفتم: خیلی خوب، یکی این است و یازده تای دیگر را هم که خودت می‌دانی. اصلاً همه اینها [متعجب] مانده بودند که من چه چیزی می‌گویم و از چه عالمی آمده‌ام؟! انگار اصلاً در باغ نیستم! انگار اصلاً اینجا نیستم.

چند سال پیش در هواپیما دختر یک شخصی که خارج بود و داشت می‌آمد را دیدم که دختر زیبایی بود و هفت یا هشت ساله بود. به او گفتم: خوش آمدی. بعد به او گفتم که بلد هستی ائمه علیهم‌السلام را بشماری؟! گفت: بله بلدم. شروع به شمارش کرد و گفت: امام دوازدهم امام زمان و امام سیزدهم امام خمینی! گفتم: دخترم ما دوازده تا امام بیشتر نداریم! گفت: نه، به ما گفتند که امام سیزدهم امام خمینی! این قضیه چیست؟! یعنی واقعاً ما شیعه هستیم؟! حالا چون ما این‌طور [انقلاب] کردیم، [امام] هستیم؟! حتماً باید به این نحوه [عمل] کنیم!؟

خب امام زمان علیه‌السلام هم غیرت دارد! امام زمان هم بخواهد ببخشد، خدای امام زمان نمی‌گذرد! مسئله امام زمان نیست، او حق ندارد از امامت خود بگذرد! حق ندارد از مبانی دست بردارد! امام زمان غیرت دارد، می‌گوید: بفرمایید حالا اسلامتان را ببینید و تماشا کنید! نه تنها خودتان تماشا کنید بلکه دنیا هم تماشا کنند! می‌خواهید من را کنار بگذارید؟! خیلی خوب انجام بدهید، مختار هستید بفرمایید! بالأخره چرخ و فلک

ثابت نمی ماند! می گردد می گردد می گردد و یک دفعه نقش درمی آید! آن وقت دائماً باید این طرفش کنید و آن طرفش کنید! خب دیگر چاره ندارید! چرا از اول درست نیامدیم؟! چرا از اول حرف ها را درست نگفتیم؟! چرا به نصیحت بزرگان توجه نکردیم؟! چرا این قدر یک دندگی کردیم؟! آقای فلان حالا برو آن دنیا برای تو نگه داشتند و می خواهند پذیرایی شاهانه کنند؛ گرم و نرم! یک پذیرایی می کنند که ...! مسئولیت تمام افراد و اشخاصی که به انحراف افتادند با ماها است! امام زمان غیرت دارد! یعنی غیرت امام زمان، غیرت خداست و الا نه اینکه او به خودش بگیرد، او می گوید: گور پدر اول و آخر و اینها!

من که ملول گشتمی از نفس فرشتگان *** قیل و مقال عالمی می کشم از برای تو^۱

من به خاطر شما به اینجا آمدم آن وقت دو قورت و نیمتان هم باقی است؟! من را چه کار به حکومت و حکومت داری؟! من را چه کار به اینکه فلان کنم؟! خدا به گردن من انداخته است که بیا حکومت دنیا و ماسوا و اینها را به دست بگیر و حالا آمدیم و به جای اینکه شما من را در جایگاه خودم بنشانید و مطابق با موقعیت خودم [برای من جایگاه قائل باشید، این طور می کنید]؟!!

خیلی برای من عجیب است! چندی پیش در یک مجلسی بودم و یک جریانی را دیدم که طلبه ای بلند شد و شعرهایی خواند که - نعوذ بالله! نعوذ بالله! واقعاً به کجا رسیدیم! - الا ای حیدر ثانی ...! دست شما درد نکند! اینها عوام بودند؟! نه، طلبه بودند، بیل که نمی زدند! این تصورات یعنی چه؟! این حرف ها یعنی چه؟! اینها برای انسان چیز است. پدر ما هم این طوری بود؟! اگر یک هزارم این حرف گفته می شد، چنان عصایشان بالا می رفت و در سر طرف پایین می آمد که هم نانش می شد و هم آبش! کسی جرئت داشت به ایشان یکی از این حرف ها را بزند؟! کسی جرئت داشت یک کلمه [این طوری بگوید]؟! یک دفعه حاج آقا جلال داشت این قصیده نور خدا آیینة حق نما را می خواند، گفت: بیت آخر را نخواندم و تأمل کردم و خجالت کشیدم. یک دفعه ایشان گفتند: آقا این شعر را بخوان. می دانید معنای این چیست؟! این یعنی تمام فکر ایشان از اول این بود که این بیت آخر خوانده شود! این حرف این را نشان می دهد! در فکرشان این بوده است که قضیه باید به اینجا ختم بشود! آن وقت تو می خواهی اصل کاری را نخوانی؟! اینها همه زبان حال است! همه رفقای که با ایشان در ارتباط بودند این را می دانند و نیازی به [گفتن] ندارد! آن وقت تو آن اصل کاری را حذف می کنی؟! ایشان می گوید: اصل کاری این شعر این بیت است آن وقت آن یکی می گوید: الا ای حیدر ثانی ...! همه هم گریه می کنند و فلان که تو چه هستی و ...! بعد هم مورد تشویق و تأیید و اینها [قرار می گیرند]! باکی بر ایشان نیست، شعر است و ...!

تلمیذ: راجع به آقای بروجردی داریم که عده ای آمده بودند و در میان آنها پیرمردی هم از روستا

^۱ . دیوان حافظ (قزوینی)، غزل ۴۱۱.

آمده بود و او پای ایشان را بوسید! ایشان منقلب می‌شوند و شدید دعوا می‌کنند و آن روز حالشان به هم می‌ریزد! می‌گویند: این حریم امام است چرا می‌خواهید کاری کنید که ما را در آن مسیر ببرید؟! این را برای امام زمان انجام بدهید.

استاد: بارک الله.

تلمیذ: تا به حال ندیده بودم، ایشان نذر کرده بودند که اگر حتی یک بار عصبانی شدند، یک سال روزه بگیرند! می‌گویند: تا به حال کسی ندیده بود که این طوری منقلب بشوند! ظاهراً عبا را به سر می‌کشیدند و همین طوری به منزل می‌رفتند که کسی دنبال ایشان نیاید.

استاد: در اینجا عصبانی شدند! خوش به حالشان، اینها بردند! یک قضیه‌ای را هم خود مرحوم آقا -

رضوان الله تعالی علیه - از آقای بروجردی در زمانی که ایشان قم بودند نقل می‌کردند؛ البته این قضیه را حاج شیخ اسماعیل معزی ملایری برای ایشان نقل کرده بود، او خیلی با آقای بروجردی بود. او می‌گفت: من در آن مجلس بودم. ظاهراً هوا هم گرم بود و هیئت عزاداری داخل منزل آقای بروجردی آمده بود. ظاهراً منزل ایشان در خیابان چهارمردان بود، همان کوچه‌ای که منزل آقا شیخ مرتضی حائری بود. یکی از گردانندگان [دسته عزاداری] با صدای بلند می‌گوید: برای سلامتی آیه‌الله بروجردی و امام زمان علیه‌السلام صلوات بفرستید! یک دفعه ایشان از آن پنجره‌ای که بود بیرون می‌آیند و می‌گویند: کدام بی‌تربیتی بود که اسم مرا بر اسم امام زمان علیه‌السلام مقدم کرد؟! من [در جمع شما] نمی‌آیم و نیامدند. ایشان معمولاً در جمع عزاداران می‌آمدند و آنها عزاداری می‌کردند، گفتند: من نمی‌آیم و شرکت نمی‌کنم، بروید! اگر مرحوم آقا - رضوان الله تعالی علیه - بودند چیزهای دیگری هم اضافه می‌کردند، حالا ایشان به همین مقدار [کفایت کردند]. خدا خیرش دهد و رحمت کند، آدم باید این طور باشد! این حداقل قضیه است. نه اینکه آدم باید این طور باشد!

تلمیذ: یک شخصی یک نامه به آقای بروجردی می‌دهد و پشت نامه القاب زیادی می‌نویسد، بعد ایشان می‌گویند: برای امام زمان چه چیزی گذاشتید?!

استاد: همه را که به ما دادی! خدا رحمتشان کند، اینها کارشان درست بود!

اللهم صل علی محمد و آل محمد